

У. Б. б
174

С. УРОШЕВИЋ.

О ЗАДАТКУ УНИВЕРЗИТЕТА

НА ПРОСВЕЂИВАЊУ И МОРАЛНОМ ПРЕПОРОЋАЈУ НАРОДА

(Ректорска беседа говорена о светосавској прослави на Универзитету)

БЕОГРАД

НОВА ШТАМПАРИЈА „ДАВИДОВИЋ“, ДЕЧАНСКА УЛИЦА БР. 14.

ЉУБ. М. ДАВИДОВИЋА.

1909.

Д. С. 6
174

Г. Луки Теловићу професору
ID = 17669639

УНИВ. БИБЛИОТЕКА **Лука Теловић**
И Е. 45187 **БЕОГРАД**
С. УРОШЕВИЋ **Лука Čelović**
БЕОГРАД

О ЗАДАТКУ УНИВЕРЗИТЕТА

НА ПРОСВЕЂИВАЊУ И МОРАЛНОМ ПРЕПОРОЂАЈУ НАРОДА

(Ректорска беседа говорена о светосавској прослави на Универзитету)

БЕОГРАД

НОВА ШТАМПARIЈА „ДАВИДОВИЋ“, ДЕЧАНСКА УЛИЦА БР. 14.

ЉУБ. М. ДАВИДОВИЋА.

1909.

(Одштампано из Српског Књижевног Гласника књ. XXII)

О ЗАДАТКУ УНИВЕРЗИТЕТА

НА ПРОСВЕЂИВАЊУ И МОРАЛНОМ ПРЕПОРОЋАЈУ НАРОДА.

Ректорска дужност која ми је ове школске године поверењем мојих уважених другова додељена, доноси ми и ту нарочиту част, да могу данас пред узвишеном личношћу Вашег Величанства, пред Вашим Височанством, пред Вашим Високопреосвештенством и пред осталим одличним гостима нашим узети реч, и, по својим скромним способностима, приказати једну од актуелних идеја каквима атмосфера нашега Универзитета никада није оскудна. Али пре свега, одзивам се радо жељи наставничког колегијума и универзитетских ученика, да, у име њихово, коме придружујем и своје, изјавим дубоку захвалност Његовом Величанству Краљу и Његовом Височанству Престолонаследнику на високој пажњи коју, и овом приликом, присуством својим указују нашем Универзитету, и да изјавим топлу благодарност свима осталим гостима, који су се нашем срдачном позиву љубазно одазвали да присуствују овој традиционалној прослави наше Школе.

Размишљајући о теми свога данашњег говора, ја сам морао водити рачуна о времену у коме ове године прослављамо светлу успомену Светог Саве, о времену у коме наше племе ступа свесно у тешку борбу, чији исход у ближој или даљој будућности крије васкрс или смрт његових националних идеала. И то ме је определило да, са овога места, на данашњи дан, изнесем у своје го-

вору неколике мисли о задатку који, у тој борби права и сурове силе, има да врши наша највиша културна установа, наш српски Универзитет.

Свима нам је познато, да су задаће данашњих светских Универзитета веома простране, и да то не потиче само отуда, што су они живи извори науке и перманентне творнице интелектуалне снаге данашњег света, већ и стога, што је наука данас врло дубоко продрла у све врсте људске активности. У њеној широкој примени, наука данас управља пословима у пољу и у гори, на суву и на води, у великим индустријским радионицама као и у производњама најелементарније врсте. И са те тако интимне везе између великих научних центара и свеколиког практичног живота, обим делања и утицаја данашњих Универзитета проширен је до те мере, да се овој, управо, и не могу одређивати неке сталне границе.

А када је тако простран делокруг универзитетског рада код народâ који су давно збринули своје националне бриге, те се данас могу културно развијати у потпуно нормалним приликама, онда, без сумње, такав делокруг не може бити ни мало ужи, кад се имају у виду задаће додељене нашем Универзитету. Створен силом стварних потреба нашег културног развића и неодложних националних захтева целог нашег племена, српски Универзитет је, на сваки начин, позван, да, у првome реду, посвети своју пажњу обрађивању оних наука које носе више-мање национални карактер. Али то не значи, да би с истом готовошћу требало усвојити и оно, у овоме смислу потенцирано гледиште, по коме би научни рад нашег Универзитета требао да се креће искључиво у оквиру националних наука; и по коме, не би требало трошити снагу на интензивнијем неговању наука општега значаја, пошто су нам, како се тврди, средства недовољна да бисмо с успехом могли развијати потребну активност у више праваца. Далеко од тога, да поричем разлоге о јаче наглашеном националном обележју нашег Универзитета, држим, ипак, да се тако скучен задатак, какав

се по правилу намењује само појединим специјалним институцијама, не сме намењивати једном пуном Универзитету — нашем не сме у толико пре, што је једини у народу српском. Јер, ма како били мали бројем, ма како били заузети радом на националним наукама и другим националним пословима, и ма како били оскудни моћним материјалним средствима, која су покретач свега, па и интензивног научног рада, ми се, ипак, не смемо издвајати из кола осталих културних народа. Ми се морамо бавити и неговањем опште, космополитске науке; бавићемо се њоме по својој моћи, према средствима којима располажемо, сразмерно времену које нам преостаје од пречих задаћа — али се, ипак, и њоме морамо бавити, јер хоћемо с правом да носимо име културног народа, јер хоћемо, и дужни смо, развијати све интелектуалне способности наше нације.

Али поред рада на вашој настави и рада на науци, српски Универзитет је данас, и још за дуго време, позван, да један велики део своје радне енергије употреби на послове, који му истина нису прописани ни законом ни уредбама, али који су стицајем наших општих националних прилика постали пречи од свега осталог. У великој борби за национални опстанак, која је српском народу тако немилосрдно досуђена, њему су неопходно потребна извесна одбранбена преимућства, која ће га оспособити за ту борбу и учинити га непобедним. То је неумитни захтев вечног закона о животу и смрти, захтев закона селекције, по коме данас један народ може водити успешно борбу за опстанак само тако, ако су у њему просвећеност и култура захватиле све слојеве друштва, и ако је у томе друштву ниво моралних принципа уздигнутог до висине класичног стојицизма. Спремати народ у томе правцу, наоружати га тим врлинама, заштити га таквим штитом, јесте и мора бити за дуже време једна од главних задаћа и дужности нашега Универзитета. Он ваља да приступи хитно томе послу: ваља да га организује, да га уведе у живот, и да му даде

такав импулс, како би у томе правцу изазвао један велики и снажан покрет и преокрет у народу.

Могло би се, донекле, с правом приметити, да је наш Универзитет још врло млада установа, да је још у стању формирања, те би овакво расипање његове снаге у више праваца могло штетно утицати на његово консолидовање и на интензивност његових научних послова. На сваки начин, поступна еволуција није никада за одбацивање, и њоме се треба увек користити — када је то могућно. Али не треба заборавити, да су наше политичке и националне прилике изузетне, да смо ми на броду који бура бије, и где се сваки појединац као и сви скупа морају прихватати послова не мерећи снаге своје. Ако би моментано и наступило какво затишје, оно ипак не треба да нас превари и да нас успава; напротив, такве моменте ваља корисно употребити на брзо појачање оних позиција које нам нису довољно јаке.

Затишје пре данашње буре ми нисмо паметно искористили. Али у животу народа, исто као и у животу појединаца, ваља да наиђе какав силан потрес, ваља, како се то у обичном говору драстички каже, „ударити главом о зид“, па да се сваки прене, да се обрне лево и десно, и да се реши на процену ситуације у којој се налази. Удар који је нама у овом времену нанет, тако је силан, да се до таквога само мртви не буде. И ми смо, заиста, од тога удара пренули, пренули смо сви као један човек, и полетели на кров нашега брода. Али док ће многима после првих критичких момената можда поново овладати стара заборавност и индоленција, српски Универзитет ће, уверен сам, остати стално под утиском страшне истине, да је брод Србије и Српства у перманентној опасности.

Мислим да ме уважене колеге, а још мање наши млади ученици, неће демантовати, ако будем тврдио, да је на нашем Универзитету, одмах, у првим моментима садашње националне кризе, прострујала мисао, да се без оклевања ваља у свима правцима спремати за дугу и тешку борбу. Одмах је за свакога било јасно, да није

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

О Задатку Универзитета **Лука Ćelović** 7

БЕОГРАД

довољно ма и најсавесније вршити дужности само под кровом ове куће, већ да ваља развити интензиван рад и ван школе, то јест, ступити у што ближи контакт с народом и узети живог учешћа на културном напретку и моралном препорођају његовом. За све је било јасно, да је српски Универзитет пре свакога другог позван да пропагира уверење: да српски народ мора у просвећености и култури тражити спаса својој националној и политичкој егзистенцији; да у вишим моралним особинама треба да нађе отпорну моћ снаге своје; да у здравом и крепком породичном животу ваља да црпи виталну моћ расе своје; да од спремне, савесне и поштене интелигенције своје треба да добије поуке о правилним погледима на националне задатке, на државу, на друштво, веру, морал, и тако даље. — Универзитетска омладина, која је у свако доба готова да наиђе на пут прогреса и препорођаја, прихватиће, у то смо сви уверени, ове идеје својих наставника и биће им најревноснији пионер у будућности.

Али не треба изгубити из вида, да с народом и у народу могу на оваквим идејама само они људи с успехом радити, који поред довољно високог образовања располажу и дубоким познавањем народне масе. Јер на ову се само тако може утицати, она се само тако може придобити и повести к извесном циљу, ако се буду добро познавале њене добре и рђаве стране, њене наклоности и антипатије, њене навике и обичаји, њене потребе и захтеви, па се на основу таквог познавања буде подесио целокупан програм и метод рада. А таква искуства не добијају се у школама, већ у честом непосредном општењу с народом и пажљивим проматрањем свега што чини његов целокупни живот.

Исто тако ваља унапред знати, да је поље на коме се има радити веома запарложено. Очистити га и култивисати није лако. Наш народ је непросвећен, а непросвећеност повлачи за собом читаву поворку свакојаких предрасуда, порока, рђавих навика и рђавих обичаја; наш

народ је неповерљив, јер је искуством стекао многа разочарања; народ је у многome чему необавештен, или, управо, рђаво обавештен, са чега су му појмови о правима и дужностима у држави, у општини, у друштву, и погледи на просвету, религију, морал помућени, искварени и изопачени; најзад, у народу је прилично ухватила корена и једна врста штетне самообмане, јер му се из себичних циљева повлађивало и тамо, где томе није било места, и придаване су му такве квалификације о зрелости и свести, каквима се не могу поносити ни они народи који већ одавно стоје на врхунцу културе и просвећености. Ваља, дакле, унапред очекивати, да ће први кораци на путу народног просвећивања и обавештавања бити од сваке руке мучни и тешки; да ће се поред многих препона, последица неповерења и укорењених навика, доћи у сукоб с противним интересима појединаца, а можда и организованих група; и да ће се, вероватно, у току рада морати савлађивати немарност баш оних, који су у првоме реду позвани да нови покрет помажу и подржавају. Али када сваки буде на све унапред спреман; када буде приступио послу свестан да га за то не очекују награде него жртве; да ће семе које ће сејати пасти: једно на плодну земљу а друго на суви камен; једном речи, када сваки пође на посао као апостол вере своје, онда несавладљивих препона не може бити, а чудотворна моћ знања и просвећености учиниће, да проклија и донесе плода и оно семе, које је пало на земљу мртвицу и камен суви.

Нови правац рада захтева и нове људе, свеже раднике. Ови неће и не смеју личити на оне свима нама добро познате веснике наше унутрашње подвојености, који се од времена на време, у последње доба све чешће, појављују у народу, тражећи наједнако да овај буде нека врста судије међу њиховим вечито завађеним таборима. То морају бити други људи, људи од позитивног рада и дела, људи који ће долазити као несебични учитељи и примиритељи а не као парничари, људи који ће радити

на облагорођавању, а не на подивљалости нарави. Да такве људе може дати у првome реду наш Универзитет, не треба нарочито истицати. То лежи у самом личном склопу његовом, у његовој организацији и у природи послова којима се бави. Наставници Универзитета, у улози културних мисионара, не би наишли на непознате им терене, нити би се за њих могло казати да нису дорасли пословима који их тамо чекају. Јер они су ти, који најбоље познају: историју, језик, обичаје и остале карактерне особине народног живота; који стално прате развој просвећености и културе његове; који проучавају његове правне односе, привредну, економску и финансијску моћ, — једном речи, који у свима правцима проучавају народ и природу земље на којој тај народ живи. А када се има у виду и то, да је Универзитет по своме ауторитету најподеснији да мобилише и све друге снаге које могу корисно сарађивати на истакнутим идејама, онда за свакога мора бити јасно, да је наш Универзитет у неку руку предестиниран да буде иницијатор и организатор једног таквог културног и препорођајног покрета.

Од дана свога ослобођења Србија је тежила и радила да стане у ред других културних држава. Али се без устезања може рећи, да се у низу минулих година није урадило на културноме пољу онолико колико се могло урадити, нити се постигло оно што се могло постићи. Ми сви добро знамо, да у Србији има народних школа, али да нам је ипак народ неписмен и непросвећен; да има црква и манастира, али да у народу нема право хришћанског морала; да има закона, прописа и уредаба, али да народ није надахнут осећајем о неумитности њиховој; да нам је народ највећим делом земљорадник и сточар, али да немамо рационалне земљорадње и рационалног сточарства. У опште, ми смо у свима правцима имали и данас имамо само форме, али не и садржине; ми смо у свима правцима радили, али ни у једноме нисмо дошли до повољних резултата. Овај неповољни биланс наше целокупне активности објашњава се често, без

дубљег размишљања, неспособношћу наше нације за крупним културним пословима, неспособношћу њеном за интензивним и истрајним радом. Међутим, ако би се дубљим опажањима потражили узроци овим фактима, онда би се видело, да они не леже у неком урођеном дефекту наше расе, већ у оној општој несређености са којом се сусретамо на сваком кораку у нашем државном, јавном и друштвеном животу и у одсуству оних битних услова културе, без којих је немогућан сталан прогрес ни у којем правцу.

На прагу другог столећа нашег слободног државног живота, ми морамо, богатији знањем и искуством од наших претходника, радити боље и интензивније, да бисмо урадили више и брже. А као подстрек томе прегалаштву, нека нам служи ничим неприкривена стварност, да је наш међународни положај до невероватности тежак, и да, поред тога, пред нама стално стоје две тешке дужности: спасавати себе и своју државну независност, и спасавати Српство као племенску целину. Узвишеном позиву: „нек сваки врши своју дужност!“, ми ћемо са овога места, са Универзитета, савесно одговорити, ако радом својим учинимо; да нам народ буде просвећен, културан, економски осигуран и морално пропорођен. Јер само такав, он ће моћи издржати борбу која му је досуђена, моћи ће ширити околу себе пространу сферу националног утицаја, и постати неодољив привлачни центар за своје отргнуте сународнике.

Са нашим данашњим културним и моралним багажом, то ваља отворено признати, ми нисмо спремни да одговоримо свом високом националном позиву. Ни школа, ни црква, ни општина, ни привредна и економска снага, ни све остало, не стоји нам на чврстим ногама; свуда се огледа један огроман дефицит у паметно срачунатој сређености, у професионалној спремности, у правилном и строгом појимању дужности и тако даље. Погледајмо, макар само у пролазу, неке од наших јавних установа,

нарочито неке од оних које су својим функцијама у тесној вези са животом народним, па су дакле, и од непосредног утицаја на њ. Погледајмо, пре других, нашу народну школу и основну наставу, пак ћемо се уверити: да у нашим народним школама раде сразмерно добро спремни учитељи, да су им оцене о раду и успеху просечно врло задовољавајуће; да су нам школе добро посећене; и да се у њима уче бистра и прилежна деца. Али бисмо се у исти мах уверили и о томе: да је српски учитељ већином заражен најнижом партијском политиком, на штету свога ауторитета, на штету свога благородног позива у школи и ван ове, и на штету свог личног рада и образовања; уверили бисмо се, да је рад учитеља у школи преко целе године остављен без надзора и без директиве; уверили бисмо се, да је за све народне школе у земљи, за варошке као и за сеоске, за оне у престоници као и за оне у Звижду, у Поречу, у Пчињи, у Старом Влаху и Копаонику, програм рада исти, као да оне свуда служе истоме циљу, и као да су свуда услови живота исти. Пак бисмо се, даље, уверили, да народ, и ако свесно и искрено тврди да је неписмен човек „слеп код очију“, да ипак зато врло нерадо даје децу у школу и да зато има врло јаких и оправданих разлога; уверили бисмо се, најзад, да се писменост у народу врло споро шири, и да народна школа, оваква каква је данас, није у стању да ову унесе и учврсти у народу као сталну културну тековину.

Мени није циљ да дубље улазим у разматрање рада на нашој основној настави; хтео сам само да покажем неколиким опажајима, да нам она, као што напред поменух, не стоји на чврстим ногама, и да све дотле неће показати очекиваног успеха, док се не прилагоди потребама онога света у чијој средини ради.

Али за потребе широког народног просвећивања и то није довољно. Поред добре основне школе ваља да постоји и добро организован рад једне, тако да је назовем, опште школе, школе народног просвећивања, чија

улога има да отпочне одмах чим је завршена улога основне наставе. Тим даљим радом прихватио би се и сачувао од пропасти онај малени капитал који је изнет из основне школе, стално би се увећавао и развијао, и тим начином би корисно био употребљен у циљу ширења општег народног просвећивања. Ако се не би тако радило, ако би се и даље продужила досадашња бесплодна пракса, онда нека се нико не чуди што од рада наших народних школа и даље неће бићи велике користи, и што ће и у будуће бити људи који ће веровати, да је у овој земљи више учинио за народну писменост каплар у касарни но учитељ у школи.

Оно што нам школа има да даде у циљу народног просвећивања, народна црква је дужна дати у циљу ширења и утврђивања основних принципа хришћанског морала. Међутим, наша је црква у овој својој битној задаћи веома заостала. С друге стране, она није успела да одржи и учврсти у народној маси ни ону чисту, безазлену религиозност, која је тако потребна и тако корисна једноме народу у раном периоду његовог културног развића. Код нас је религија сведена на скуп неколиких обреда, који су озакоњени и таксирани, и које мора сваки испунити ради доцнијих потреба у животу. Свештенство нам је веома застало у образовању, те није дорасло да културнијим члановима друштва буде „пастир добри“, учитељ душе и проповедник виших моралних доктрина; а код масе народне није кадро да развија и одржава оне чисте религиозне осећаје, који су у ранијим временима били једна од главних одлика нашег патријархалног живота, који су замењивали у народу свест о националности и челичили га до пожртвовања у дугој борби „за крст часни и слободу златну“. — Моје је уверење, да један народ мора бити васпитан у вери својих предака. Основ тога васпитања мора се поставити у самој породици, а црква, доцније, има да развије те основе до обима више моралне философије. Но за то нам породица мора бити јаче просвећена и културнија, а црква бити на висини свога задатка.

Општина је трећа јавна функција, која стоји у непосредном контакту с народом, и попут школе и цркве може утицати на њ врло корисно или врло штетно. Успех школе и рад цркве нисмо могли истаћи као угледне; општина и њен рад заслужују то још у мањој мери. Врло важне културне и економске задаће једне општине захтевају, да њеним пословима руководе просвећени, честити и енергични људи, људи који су се интелектуалним и моралним особинама истакли изнад општег нивоа своје средине. Међутим, свима нам је добро познато, да код нас тако није, и да поменуте врлине нису критеријум по коме се поверава управљање народном кућом. Општине су нам претворене у партијске тврђаве, које стоје стално на ратној нози према брату-непријатељу побеђеном у борби куглицама. И зато су нам општине слабе, немоћне и неспособне за иницијативу корисног и напредног, што би се још могло сматрати као повољна околност према оним случајевима — јер и таквих има — где сама општина, (разумем представнике њене), утиче на своју средину деструктивно и деморалишући. Изгледа, да се сасвим изгубило из вида, да је општина темељ на коме се диже државна зграда, и да се на трулим темељима не подижу здраве и солидне грађевине.

Пођимо само још један корак даље, и ма на коју страну, пак ћемо се уверити, да свуда постоји онај огромни дефицит, о коме мало пре бејаше реч. И сасвим доследно, што год је нижи културни ниво оних, у чијим рукама лежи судбина некога рада, у толико је овај на заднији, и у толико већи дефицит показује. О томе нам је сведок данашње стање наше пољопривреде, главног нерва у општој народној и државној економији. Јесенас је на конгресу Земљорадничких Задруга, у Аранђеловцу, Г. професор Ј. Стокласа држао једно значајно предавање, у коме је на основу својих студија, и на основу статистике и упоређивања с другим културним земљама, показао и доказао, да је принос наше најглавније при-

вредне гране, земљорадње, „страховито мали“. Дефицит који отуда сваке године трпимо, скоро је невероватан. Земља, која је, по речима ученога професора, створена да даје највећи принос од свога земљишта, губи сваке године само на производњи жита око 150 милиуна динара. Ако би ове године, пред једним таквим конгресом држао слично предавање какав професор сточарства, а идуће године какав професор воћарства, уверен сам, да би се годишњи привредни дефицит Србије, само по овим гранама производње, утврдио бар на 500%, а и више.

Међутим, српски је пољопривредник вредан, и не штеди снагу своју радећи; земља наша Богом је створена да од тога рада даје највеће приносе — па, ипак, тај се принос показује „страховито мали“. Школовани агрономи знају директне материјалне узроке томе неуспеху и губитку, и знају како се ови могу да отклоне; али савети њихови остају несаслушани, јер онај коме се упућују није кадар да их разуме. Као што у почетку свога говора поменух, наука данас управља свима гранама људске активности. У пољопривреди, пак, она сваким даном толико шири свој утицај, она до те мере постаје њен суверен, да модерни пољопривредник само по рецептима њених лабораторија може с успехом радити своје послове. Код нас, дакле, где је сваки земљорадник у исти мах и господар земљишта на коме ради, мора сваки бар до те мере бити приступачан саветима науке, мора бити бар толико просвећен, да би могао схватити најелементарнија упутства науке и користити се њеним резултатима. Без тога услова ми не можемо имати рационалне пољопривреде, а без ове биће нам увек слаб главни извор народног благостања и државне моћи.

У једној овакој свечаној прилици ја немам права да говором својим замарам дуже време благонаклону пажњу наших одличних гостију. Али се надам да сам, и овим што сам рекао, успео доста јасно нагласити једну од битних дужности нашега Универзитета, и приказати

стварне ситуације бар оних наших установа и послова, који су од непосредног значаја за просвећеност, морал и благостање народа. Те ситуације, као што смо видели, нису повољне, али од нас и не треба тражити да их улепшавамо или да их прикривамо, јер смо ми дужношћу позвани, да са наших катедара, у свакој прилици, износимо само истине, па ма оне биле и горке. У осталом, само се тако може поправљати оно што није добро, и лечити оно што је болесно. На томе путу поправљања и сталног културног прогреса српској радној интелегенцији предстоје врло трудни послови, јер су потребе наше малене Србије врло велике, а тековине су њене и сувише скромне. Да би могла очувати себе, и помоћи својима околу себе, она мора имати: мудрих државника, виђених научника, вредних учитеља у школама, убеђених проповедника у црквама, спремних војсковођа и одушевљених војника у касарнама; њој су потребни умешни трговци, предузимљиви индустријалци, веште занатлије и културни пољопривредници. А такав кадар може се мобилисати само из оног народа, у коме су просвећеност и виша култура захватиле све слојеве друштва, и оспособиле га: да мисли и процењује својом памећу, да посматра својим очима, и да се ослања на своју сопствену снагу.

Једном је са овога места казато, да ће српски Универзитет бити кула светлиља, са које ће светлост науке продирати и у најзабаченије кутове српства. То не треба и не сме да остане само једна лепа фраза, већ мора постати стварност, дело. Радити на томе делу дужност је сваког просвећеног Србина, а у првоме реду наставника нашег Универзитета и његове омладине. Они већ сами собом чине једну колосалну интелектуалну снагу, која добро организованим и енергичним радом може да даде силан импулс културном напретку и моралном препорођају нашега народа, и тиме учинити да он у судбоносном часу, који једнога дана мора доћи, приступи поузданим коракором остварењу светог националног дела.

